

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НА УЧАСТЬ У РЕФЕРЕНДУМАХ

Олійник Анатолій Юхимович,

к.ю.н., професор,

професор кафедри приватного та

публічного права Інституту права та сучасних технологій

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Референдуми в наукових працях вчених досліджують як одну з безпосередніх форм народовладдя. Термін "референдум" (від латинського "referendum" – те, що має бути повідомлено) з'явився як результат нерегулярної роботи парламенту у Швейцарії. Досліджувати право на референдуми можна як головний інститут конституційного права і законодавства та конституційне суб'єктивне право брати участь у референдумах. Крім референдуму в науці використовується ще й термін "плебісцит" від латинського "plebiscites" – рішення народу. У сучасному розумінні референдум проводиться як рішення народу, а плебісцит як його опитування. Дослідженнями щодо референдумів як інституту права і законодавства займалися різні автори - фахівці конституційного права. Як інститут права і законодавства та конституційне суб'єктивне право референдуми досліджувалися різними авторами: В. Букачем, А.Грабильніковим, А. Колодієм, А. Олійником, М. Оніщуком, М. Ставнійчук, Ю. Тодикою, В. Федоренко та ін.

Метою нашого дослідження є конституційне право на участь у референдумах. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати наукові праці і правові норми щодо участі у референдумах; б) сформулювати ознаки та дати визначення права особи на участь у референдумах і розкрити його зміст; в) запропонувати висновки і рекомендації по дослідженню.

Так, А. Колодій розглядає референдум як форму безпосередньої демократії. До інститутів безпосередньої демократії він відносить: а) референдуми; б) обговорення проектів нормативно-правових актів; в) участь у виборах органів державної влади; г) загальні збори громадян; д) звіти депутатів і виконавчих органів перед населенням. Референдум він визначає як форму безпосередньої демократії в процесі якої шляхом голосування народ (загальнодержавний референдум) або певна його частина (місцевий референдум) вирішує найважливіші питання державного та суспільного життя [1, с. 223-224].

Отже, на думку А. Колодія названі інститути, крім останнього щодо звітів депутатів і виконавчих органів перед населенням, є формами безпосередньої демократії. На нашу думку, це скоріше форма контролю з боку певної частини населення за діяльністю інституцій представницької демократії, а не сама форма безпосередньої демократії.

В. Кравченко теж відносить референдум до форми безпосередньої демократії і визначає його як голосування виборців (певної, визначеної законом групи виборців) шляхом якого приймаються рішення з будь-яких питань державного або самоврядного характеру, за винятком тих, які згідно з законом не можуть бути винесені на референдум [2, с. 220].

Отже, ми не можемо погодитися з думкою В. Кравченко стосовно того, що референдум – це голосування виборців. Скоріше – це голосування, яке здійснюють громадяни України, які беруть участь у референдумі, а не виборцями.

М. Оніщук визначає референдум ширше, як референдну демократію. На його думку – система встановлених Конституцією та законами України легітимних способів і методів безпосередньої реалізації народного суверенітету у формі ініціювання, організації та проведення референдумів, а також реалізації його рішень. Сутність і зміст референдної демократії він вбачає у її принципах [3, с. 143-165].

Отже, на думку М. Оніщука сутність і зміст референдної демократії характеризується її принципами.

У науці конституційного права референдуми, як конституційні можливості громадянина України брати участь у їх проведенні розглядалися окремими авторами не як самостійне право чи свобода, а у співвідношенні з іншими конституційними правами і свободами. Так, В. Букач, А. Олійник розглядають конституційне право брати участь у референдумах, досліджуючи конституційні політичні права і свободи людини та громадянина в Україні та дають лише аналіз окремих елементів змісту референдуму як конституційного політичного права громадян України. В. Букач, А. Олійник аналізують такі елементи змісту названого суб'єктивного права як права ініціативи та право вимоги [4, с. 92-95]. Погоджуючись у цілому з позицією авторів, хотілося все ж більш конкретно зупинитися на ознаках і визначенні конституційного політичного права громадян України на участь у референдумах.

До реалізації цього завдання прагнуть А. Грабильніков, А. Олійник, О. Чуб, О. Ющенко. Так, А. Грабильніков досліджує конституційне право на участь у референдумах у складі аналізу більш широкого конституційного права громадян України брати участь в управлінні державними справами. Ним розглядається це конституційне політичне право з позиції проблеми теорії і практики.

А. Олійник розглядає референдум як конституційну політичну суб'єктивну свободу громадян України [5]. Він підкреслює, що свобода участі у референдумах полягає у тому, що кожен громадянин України, який досяг вісімнадцятирічного віку та є дієздатним, сам вирішує питання участі у референдумах і ніхто не може примусити його до участі чи не участі у здійсненні волевиявлення [6, с. 85-86].

О. Чуб визначає участь громадян України в управлінні державними справами як активну, публічну, добровільну, цілеспрямовану, законну діяльність громадян України у сфері здійснення державної влади, що

гарантована закріпленням у Конституції України відповідного суб'єктивного права і яка має на меті порядок утворення та контролю за діяльністю державних органів усіх гілок державної влади, вплив на прийняття, виконання та контроль за реалізацією державних рішень для втілення громадянами своїх суспільно значущих інтересів і забезпечення нормального функціонування, стабільного розвитку та соціального порядку в державі. Розглядаючи форми реалізації права на участь в управлінні державними справами за механізмом реалізації права на участь в управлінні державними справами О. Чуб до складу цього комплексного узагальнюючого суб'єктивного права відносить участь громадян України в референдумах, яка не обмежується лише голосуванням, оскільки конституційним законодавством України передбачена ціла низка форм участі громадян України у референдному процесі на різних їх стадіях [7, с. 8, 11].

Отже, О. Чуб у зміст конституційного права на участь у референдумах не лише голосування, а низку інших форм участі, закріплених законодавством.

О. Ющенко констатує той факт, що більшість українських авторів розглядають референдум, як основний інститут безпосередньої демократії та порівнюють його з виборами. На відміну від такого підходу, в західній новій думці референдум розглядається, як основна форма участі громадян у законодавчому процесі, завдяки якій громадяни можуть приймати закони або безпосередньо впливати на окремі стадії законотворчого процесу (наприклад, затверджувати закони, прийняті парламентом) [8, с. 309-310].

Отже, О. Ющенко, пропонуючи розглядати конституційне суб'єктивне право брати участь у референдумах, не дає визначення цього юридичного явища і не формулює його ознаки. Він розглядає критерії класифікації на прикладах робіт західних вчених щодо участі громадян у законодавчому процесі, що суттєво зменшує значення референдуму, як конституційного політичного права громадян України.

Таким чином, аналіз існуючих поглядів на референдум в його об'єктивному і суб'єктивному розумінні свідчить про відсутність не лише монографічних, а й статейних наукових джерел щодо поняття і ознак конституційного політичного права громадян України брати участь у референдумах. Саме це і спонукало нас провести відповідне дослідження.

Підводячи підсумок досліджених праць пропонуємо такі ознаки названого права є: а) конституційна можливість громадянина України; б) її закріплення Конституцією України та деталізація законами України; в) вияв волі громадянина України; г) активна чи пасивна, публічна, добровільна, цілеспрямована, законна діяльність громадян України; д) діяльність з приводу прийняття законів та нормативних актів місцевого значення і безпосередній вплив на їх прийняття, введення в дію чи припинення дії; е) вирішення питань загальнодержавного і місцевого значення; є) здійснення діяльності шляхом таємного голосування.

Конституційне право на участь у всеукраїнському і місцевих референдумах – це закріплена Конституцією України та деталізована у законах України можливість громадянина України здійснювати активну чи пасивну, публічну, добровільну, цілеспрямовану, законну діяльність щодо власного волевиявлення стосовно прийняття законів і підзаконних нормативно-правових актів та вирішення питань загальнодержавного і місцевого значення шляхом таємного голосування.

Зміст конституційного права брати участь у всеукраїнському і місцевих референдумах включає в себе можливість громадянина України: а) брати участь у референдумах при умові, якщо він досяг 18-річного віку, проживає на певній території, є дієздатним та не тримаються на момент проведення референдуму у місцях позбавлення волі; б) вимагати від державних органів та органів місцевого самоврядування, комісій з питань проведення референдумів забезпечити ефективно та з додержанням режиму законності здійснювати свої зобов'язання; в) користуватися соціальними благами при проведенні референдуму не лише щодо волевиявлення з певних питань

загальнодержавного і місцевого життя, а й з питань ініціювання і прийняття законів та інших нормативно-правових актів; г) звертатися до комісій з питань проведення референдумів, судів та інших державних і самоврядних органів, органів громадянського суспільства при необхідності поновлення конституційного права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах та відшкодування завданих збитків.

Рекомендується внести зміни до Конституції України та прийняти Закон України “Про всеукраїнський, республіканський і місцеві референдуми” в якому урегулювати прогалини, що торкаються змісту конституційного права на участь у референдумах. Потребує конституційного урегулювання можливість громадян України брати участь у референдумах при умові їх постійного проживання на території України (чи в адміністративно-територіальній одиниці) не менше шести місяців на рік. При підготовці вищезгаданого Закону слід урегулювати питання, про які мова йшла у дослідженні. Названі пропозиції та рекомендації, на нашу думку, будуть сприяти удосконаленню змісту конституційного права на участь у референдумах.

Слід наголосити на тому, що в умовах воєнного та надзвичайного стану референдуми в країні забороняються законодавством.

Список використаних джерел:

1. Правознавство: Підручник / А.І. Берлач, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник, В.І. Осадчий. К.: Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. 792 с.

2. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправл. та доповн. К.: Атіка, 2004. 512 с.

3. Оніщук М.В. Конституційні принципи референдної демократії в Україні. *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми. Збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та*

самого Товариства / Відпов. ред. проф. Мартиненко П.Ф. і доц. Кампо В.М. К.: “Купріянова”, 2007. С. 140-165.

4. Букач В.В. Конституційні політичні права та свободи людини і громадянина в Україні / В.В. Букач, А.Ю. Олійник: Монографія. Д.: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 172 с.

5. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні: Монографія. К.: КНУТД; Дніпро: ДДУВС, 2018. 371 с.

6. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.

7. Чуб О.О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами: автореф. дис. канд. юрид. наук (спеціальність 12.00.02). Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Х., 2004. 20 с.

8. Ющенко О.О. Досвід референдуму як основної форми участі громадян у законотворчому процесі в зарубіжних країнах та перспективи для України. *Вибори-2006: Досвід. Проблеми. Перспективи: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 31 жовтня – 1 листопада 2006 року.* К.: Атіка, 2007. С. 309-312.